

KANT'TA ETİK DEĞERLER OLARAK ÖZGÜRLÜK VE SAYGI

Ogün ÜREK*

ÖZET

Kant ahlâklılığın bir koşulu olarak duyguların belirleyici olmamasını gördüğü halde, bir duygu olan saygıyı ahlâklılığın temeli yapması, ilk bakışta bir çelişkiymiş gibi görülebilir. Bu çalışma, Kant'ın etik görüşünde ortaya çıkan bu görünüşteki çelişkinin, aslında bir çelişki olmadığını; Kant'ta saygının, tutkusal olarak nitelendirilen diğer bütün duygulardan farklı bir duygu olduğunu, yani ahlâk yasasından önce istemeyi belirleyen bir duygu değil, aksine ahlâk yasasının istemeyi belirlemesinden sonra ortaya çıkan, sonuç olarak bundan dolayı da bir etik kişi değeri olan özgürlükle doğrudan bağlantılı bir etik ilişki değeri olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Saygı, Özgürlük, Değer.

RESUME

La liberté et le respect en tant que les valeurs éthiques chez Kant

Bien que Kant considère d'une part, comme une condition principale de la moralité l'indétermination par les sentiments et d'autre part, le respect, qui est aussi un sentiment, comme le fondement de la moralité, comme si on peut paraître, de prime abord, contradictoire. Ce travail a pour objectif de démontrer que cette contradiction apparente dans l'éthique de Kant ne l'est pas du tout en réalité et que le respect chez Kant est différent de tous les autres sentiments que l'on qualifie de passion; c'est-à-dire qu'il n'est pas un sentiment qui détermine la volonté avant la loi morale, mais qui se présente après que la loi morale a déterminé la volonté; et que, finalement, pour cette raison le respect est une valeur de la relation éthique qui est directement en relation avec la liberté en tant que une valeur de la personne éthique.

Les mots clé: Kant, le respect, la liberté, la valeur.

* Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Görevlisi.

Kant gerek bilgi ve varlık anlayışı, gerekse de etik anlayışıyla felsefe tarihinde dönüm noktası olan filozofların başında gelir. Kant'ın etiği, etik tarihinde bir dönüm noktasıdır; çünkü Kant'a kadar, insanı insanlararası ilişkilerde araştıran etik, insanı sosyal bir varlık olarak görüp onu diğer insanlarla ilişkilerinde araştırmış, başlıca kaygısı da "toplum", "toplumsal düzen" ve çeşitli toplum kurumlarına göre insanın durumu olmuştur. Bu yarı sosyolojik yarı felsefi etiklerin sorduğu başlıca sorular ise şunlardır: "Toplumda nasıl iyi yaşanır?", "Hangi erdemlere sahip insan toplumda ahlâklı bir varlık olarak yaşayabilir?", "İnsanın toplumdaki diğer insanlara karşı ödevleri nelerdir?". Kant öncesi bütün bu etik görüşlerde insan, kendi başına bütünlüğüyle etkinlikte bulunan bir varlık olarak ele alınmamış, insanın insanla ilişkilerinde yapıp ettiklerinin temeli üzerinde durulmamış, insan insanlararası ilişkilerinde kendi kendisiyle yüz yüze bırakılmamıştır. (Kuçuradi,1965;s.11) Ama "ilk defa Kant, insanı sosyal bir varlık olarak değil, insanlararası ilişkilerde insanı bağımsız olarak ele almış ve etik tarihine yeni bir yön vermiştir". (Kuçuradi,1965;s.11).

Kant öncesi etik görüşlerle Kant'ın etiği arasındaki diğer bir temel farklılık da eylemin oluşturucularına bakma noktasında kendini gösterir. Çeşitli etik görüşlere bakıldığında, bunların eylemi ele almada bazı noktalara ağırlık verirken, diğer bazı noktalar üzerinde pek durmadıkları görülür. Bu etik anlayışlarda genellikle, eylem yalnız bir "yapma" olarak ele alınarak arka planı üzerinde pek durulmamıştır. "Kant'la birlikte ilk kez, eylemi ele almada, eyleme yol açan istemenin dayandığı maksim¹in temele alındığı" (Tepe,1992;s.7) görülür. Kant, felsefesinin bütününde, bilgi ve varlık anlayışının merkezinde yer alan "negatif anlamda özgürlük"² kavramından hareketle yaptığı çıkarımla, etiğinde "iyi isteme" ya da "pozitif anlamda özgürlük" kavramına, buradan da sonuç olarak "ahlâk yasasına saygı duygusu" olarak nitelendirdiği duyguya ulaşır. Aklın bir

¹ Kant'a göre "*maksim*, istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke (yani akıl arzulama yetisine tam egemen olsaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görece ilke) ise pratik *yasadır*." (1995;s.16) Başka bir yerde ise şunları söyler Kant: "Pratik *ilkeler*, altına birçok pratik kuralın girdiği genel bir isteme belirlemesini taşıyan önermelerdir. Taşındıkları koşul, özne tarafından yalnız kendi istemesi için geçerli görüldüğünde, öznelirdirler ya da *maksimlerdir*; bu koşul, nesnel, yani her akıl sahibi varlığın istemesi için geçerli olarak tanındığında ise, nesnelirdirler ya da pratik *yasalardır*." (Kant,1994;s.21)

² Kant, özgürlüğü, negatif ve pozitif anlamda özgürlük olarak ikiye ayırır. Ona göre, *negatif* özgürlük, akıl sahibi olmaları bakımından, canlı varlıkların bir tür nedenselliği olan *istemenin*, onu *belirleyen* yabancı nedenlerden bağımsız olarak etkili olabilme özelliğidir. *Pozitif* anlamda özgürlük, yani isteme özgürlüğü ise, doğa yasalarına bağlı bir istemenin özelliği olmamakla birlikte, bundan dolayı hiç de yasadışı değildir. Özgür bir isteme ahlâk yasası altında olan bir istemedir. (Kant,1995;s.64)

idesi olan özgürlükten bir duygu olan saygıya doğru yaptığı bu çıkarımda asıl amacı ahlâk metafiziğini temellendirmek olan Kant, bu doğrultuda bütün akıl sahibi varlıkların eylemlerinin ahlâksal değerini belirleyecek nitelikte bir yasa ortaya koymaya çalışır. Kant “ahlâk yasası” olarak adlandırdığı bu yasayı ortaya koyma aşamasında ise bütün duyguların ve içerikli pratik ilkelerin bir kenara itilmesi gerekliliği üzerinde önemle durur. Çünkü ona göre “arzulama yetisinin bir nesnesini (içeriğini), istemeyi belirleyen neden olarak varsayan bütün pratik ilkeler istisnasız olarak deneyseleldirler ve pratik yasalar sağlamazlar”. (Kant,1994;s.23)

Bununla birlikte Kant, ahlâk yasasını ortaya koyduktan sonra da ahlâk yasası ile duygular arasındaki ilişkide bütün duyguların bir kenara itilmesinin gerekliliği üzerinde önemle durur. Çünkü ona göre “istememin belirlenmesi, ahlâk yasasına uygun olmakla birlikte ne türden olursa olsun yalnızca bir duygu -ahlâk yasası istememin yeterli bir belirlenme nedeni olabilsin diye, varsayılması zorunlu olan bir duygu- aracılığıyla oluyorsa, yani yasa uğruna olmuyorsa, o zaman eylem gerçi yasalılık içerecek, ama ahlâklılık içermeyecektir” (Kant,1994;s.79).

Ne var ki, Kant, etik görüşünde gerek ahlâk yasasını ortaya koyma aşamasında, gerekse de ahlâk yasasının istemeyi belirlemesi aşamasında ahlâklılık için her türlü duyguyu bir kenara iterken bir tek duyguyu, hem de “ahlâk yasasına saygı duygusu” olarak nitelendirdiği duyguyu etik görüşünün temeli yaparak bu duyguyu ön plana çıkarır. Böyle olunca da Kant’ın bu yaklaşımının onun düşünceleri arasında bir çelişki yaratıp yaratmadığı sorusunu sormak ve bu soruyu cevaplandırmak gerekliliği ortaya çıkar.

*

Kant, *Yargıgücünün Eleştirisi* adlı yapıtının “Giriş”inde uyguladıkları alanlara bakarak üç yetiyi birbirinden ayırır. Ona göre anlama yetisi doğaya, yargı gücü sanata ve akıl özgürlük alanına ya da etiğe uygulanır (Kant,1984;s.136). Kant’ta bir yeti olarak akıl, bazı kavramları (:ideleri) ve ilkeleri üretir. Akıl bu ilkeleri mümkün deneyin sınırlarının ötesinde olan ilkelerdir. Gerçi bunlar “gerçek ilkelerdir”; ama gerçeklikleri teorik aklın alanında -bilme alanında- bir gerçeklik değildir³; pratik aklın alanında -eylem alanında- gerçekliğe sahiptirler.

³ Ama Kant’a göre akıl, kendi ürünü olan ilkelere nesnede (“fenomen”de) geçerli ilkeler görüşünü verirse kendi sınırlarını aşmış olur. Akıl, kendi sınırlarını son derece kolay, hem de farkına varmadan aşar; bu aklın yapısıyla ilgilidir. Çünkü “saf aklın doğal ve kaçınmadığı bir diyalektiği vardır.” (Kant, 1905; s.293) ortaya konduktan, farkına varıldıktan sonra bile bu kuruntu ortadan kalkmaz.

Kant “‘ide’ derken, nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramları anlıyorum” (1995;s.81) der. Dolayısıyla Kant’ta ide “deney olanağını aşan bir akıl kavramı”(1905;s.308) dir. Ona göre teorik aklın ideleri olarak Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük ideleri içinde doğrudan doğruya kavrayamasak da olanaklılığını a priori olarak bildiğimiz tek ide özgürlük idesidir; “çünkü özgürlük ahlâk yasasının koşuludur”⁴ (Kant,1994;s.4). Ahlâk yasası ise akıl sahibi olan bütün varlıkların istemelerini belirleyebilecek nitelikte olan tek yasadır ve şu şekilde dile getirilebilir. “Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 1994; s.35). Kant, “ahlâk yasası” dediği bu yasayı temele alarak “pratik buyruğu” da şu şekilde ortaya koyar: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant,1995;s.46).

Kant’a göre istemenin içerikli bir yasaya boyun eğmesinden çıkabilecek olan bütün tutkusal duyguları bir kenara itildiğinde, geriye eylemin genel yasaya uygunluğundan başka bir şey kalmaz. Pratik bir yasa ancak biçimsel olabilir ki, bu özellik de ancak ahlâk yasasında vardır. İstemenin görünüşler dünyasının doğa yasalarından, yani nedensellik yasasından bağımsız olması ise bize negatif özgürlük kavramını verdiğinden özgür bir istemeyi belirleyen neden de ancak biçimsel olan ahlâk yasası olabilir. “Demek ki özgür bir isteme ile ahlak yasaları altında olan bir isteme aynı şeydir.” (Kant,1995;s.65)

Kant’a göre, eylemlerin bütün ahlâksal değerini belirlemede tek ölçüt olan ahlâk yasası, aynı zamanda özgür istemeyi doğrudan belirleyecek nitelikte olan tek yasadır. Çünkü “istememin belirlenmesi, ahlâk yasasına uygun olmakla birlikte ne türden olursa olsun yalnızca bir duygu -ahlâk yasası istemenin yeterli bir belirlenme nedeni olabilsin diye, varsayılması zorunlu olan bir duygu- aracılığıyla oluyorsa, yani yasa uğruna olmuyorsa, o zaman eylem gerçi yasalılık içerecek, ama ahlâklılık içermeyecektir.” (Kant,1994;s.79) Ahlâk yasasının istemeyi belirlemede önemli olan, istemenin özgür olarak, yalnızca duyusal eğilimlerin etkisinden uzak olarak değil, aynı zamanda bu eğilimleri geri çevirerek ve yasaya aykırı olduğu takdirde her türlü eğilimi engelleyerek, yalnızca yasayla belirlenmesidir. Ahlâk yasası yapısından dolayı istemeyi belirleme

⁴ Kant’ta “özgürlük ahlâk yasasının varlık nedeni (ratio essendi), ahlâk yasası da özgürlüğün bilgi nedeni (ratio cognosendi) dir.” (1994;s.4) Başka bir ifadeyle, Kant’a göre ahlâk yasası daha önce aklımızda açıkça düşünülmüş olmasaydı, özgürlük gibi bir şeyi (kendi içinde çelişme taşımasa bile) kabul etmekte hiçbir zaman kendimizi haklı göremezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizde ahlâk yasasıyla hiç karşılaşmazdık.

amacıyla kendisinden önce gelebilecek olan bütün eğilimleri -ben sevgisini özellikle de kendini beğenmişliği⁵- engellediğinden, yani kişiyi kendi gözünde küçük düşürdüğünden, en büyük saygının konusudur. Bu saygı, ahlâk yasasına karşı duyulan bir saygı olduğu için de, Kant, bu duyguya “ahlâk yasasına saygı duygusu⁶” (1994;s.82) der.

Kant'ta saygı duygusu, ahlâk yasasından önce gelen bir duygu değildir; aksine ahlâk yasasının eğilimleri engellemesiyle ortaya çıkan bir duygu olduğundan, tutkusal olarak nitelendirilen diğer bütün duygulardan ayrıdır. Dolayısıyla ahlâk yasasına saygı duygusu, deneysel kaynaklı olmayan, düşünsel bir nedenin uyandırdığı bir duygu olduğundan, a priori olarak bilinebilecek ve zorunluluğu doğrudan kavranacak olan tek duygudur. (Kant,1994;s,82)

Kant'a göre saygı, yalnız ahlâk yasasına karşı duyulan bir duygu olduğundan ve ahlâk yasasının öznesi de insan olduğundan, yalnız kişilere yönelir, hiçbir zaman şeylere yönelmez. Saygı, insana saygıdır. Çünkü saygı, temelini saf akılda bulan a priori bir duygu olduğundan her zaman içkindir; oysa tutkusal duygular aşkındır, dolayısıyla da her zaman şeylere yönelirler. Bir kişi, en sıradan insanda bile bir dürüstlük olduğunu fark ederse, istese de istemese de o dürüst kişiye saygı duymaktan kendini alamaz. Çünkü iyi olan her şey insanda her zaman eksiklik gösterir ve o dürüst kişinin eylemini kişi kendi eylemiyle karşılaştırdığında, kendini

⁵ Kant'a göre “eğilimlerin hepsi birlikte **tekbencilik** (*solipsismus*'u) oluştururlar. Bu, ya **ben sevgisinin**, kişinin kendisi için her şeyin üstünde gelen bir **iyi olmayı dilemesinin** (*philautia*) ya da **kendi kendisinden hoşlanmasının** (*arrogantia*) bencilliğidir. İlkine özellikle **öz-sevgisi**, sonuncusuna **kendini beğenmişlik** denir.” (1994; s.81) Saf pratik akıl, ben sevgisini doğal ve ahlâk yasasından önce içimizde kıpırdayan bir şey olarak, sırf yasaya uygunluk koşuluyla sınırlamakla onu yalnızca **engellemiş** olur. Oysa kendine değer vermenin, ahlâk yasasına uygunluktan önce gelen bütün istemleri önemsiz ve geçersizdir. Bu nedenle de kendini beğenmişliği saf pratik akıl **yerle bir eder**.

⁶ Saygının bir duygu olduğuna ilişkin yaptığı bu saptamada Kant, kendisine yöneltebilecek bir karşı çıkışı da şu şekilde cevaplandıracaktır: “Bana **saygı** sözcüğünü kullanmakla, aklın bir kavramıyla soruya açıklık getirecek yerde, karanlık bir duygu arkasına sığındığım söylenerek, karşı çıkılabilir. Ne var ki, saygı bir duygu olsa bile, etkilenmekle **duyulan** bir duygu değil, aklın bir kavramı aracılığıyla **kendi kendine yaşanan**, bundan dolayı da eğilimin ya da korkunun yarattığı ilk türden bütün duygulardan türce ayrılan bir duygudur. Kendim için bir yasa olarak tanıdığımı, saygıyla tanıyorum. Bu da, duyularıma başka herhangi bir etkileme aracılığı olmadan, istemenin **bir yasa altında bulunduğu** bilincinden başka bir şey demek değildir. İstemenin yasa tarafından belirlenmesinin ve bunun bilincinin adı **saygıdır**; öyle ki bu saygı, yasanın özneye **etkisi** olarak görülür, **nedeni** olarak değil. Aslında saygı, ben sevgimi yıkan bir değer tasarımıdır; dolayısıyla ne eğilim ne de korku nesnesi sayılabilecek bir şeydir, her ne kadar bunların her ikisi de denk düşen bir şey taşıyorsa da. Saygının **nesnesi** yalnız ve yalnız **yasadır**, hem de **kendi kendimize**, üstelik kendi başına zorunlu imişçesine kabul ettirdiğimiz yasa.” (Kant,1995;s.16-17)

beğenmişliği yerle bir eden bir yasanın yasaya uygun eyleminin başarılabilceğini eylemde görmüş olur. Zira “bir kişiye duyulan bütün saygı, aslında, bize örneğini verdiği yasaya (dürüstlük yasasına vb.) saygıdır”. (Kant,1995;s.17)

En sıradan insanın bile kendinde insana saygı duygusunu olanak olarak taşıdığı ileri süren Kant, bu paralelde, saygıya ilişkin olarak şöyle bir genellemeye varır: “Doğal yapımızın yüceliğini, aynı zamanda davranışımızın bu yapıya uygunluğu bakımından gösterdiği eksikliği fark ettirmekle, böylece de kendini beğenmişliği yerle bir etmekle, gözlerimizin önüne seren bu saygı uyandıran kişilik idesi, en sıradan insan için bile doğaldır ve kolayca fark edilir”. (Kant,1994;s.96)

Ahlâk yasasına saygı duygusu, akıl tarafından meydana getirilen bir duygu olduğundan, eylemler konusunda yargıda bulunmaya ya da ahlâk yasasına temel sağlamaya yaramaz; yalnızca yasayı kendinde maksim haline getirmek için güdü⁷ olarak iş görür. Ancak Kant’a göre şu noktaya dikkat etmek gerekir: “Saygı, duygu üzerinde bir etki, dolayısıyla akıl sahibi bir varlığın duyusallığı üzerinde bir etki olduğuna göre, bu da duyusallığı, dolayısıyla ahlâk yasasının kendilerini saygı duymakla yükümlü kıldığı böyle varlıkların sonluluğunu varsayar ve en yüksek ya da her türlü duyusallıktan arınmış olan bir varlığın, dolayısıyla duyusallığın pratik akla engel de olamayacağı bir varlığın yasaya saygısından söz edilemez”. (Kant,1994;s.84) Ahlâk yasasına saygı duygusunun güdü olarak öznenin duyusallığında etkide bulunmasını sağlayan ana koşul, akıl sahibi varlığın sonlu olması ve dolayısıyla duyusallıktan yana koparamayacağı bağları olmasıdır. Çünkü güdü kavramının temelinde “çıkart” kavramı vardır; dolayısıyla güdü kavramı ancak akıl sahibi varlıklara yüklenebilir. Akıl sahibi varlığın da iki tür çıkarı vardır: Eğilimlerini giderme anlamındaki çıkarı ve düşünsel anlamdaki çıkarı, yani ahlâksal çıkarı. Ahlâk yasasına saygı güdüsü, akıl tarafından tasarımılandığından, ahlâksal çıkar, duyulara bağlı olmayan bir çıkardır. Oysa eğilimleri giderme anlamındaki çıkar, duyulara bağlıdır, hep arzulama yetisinin bir nesnesine yöneliktir. Ahlâkça iyi bir istemenin güdüsü, öznenin duyusallığını

⁷ Kant’a göre *güdü* (elater anima), doğal yapısından dolayı, akli nesnel yasaya zorunlulukla uygun olmayan bir varlığın istemesinin öznel belirlenme nedenidir. Saygı duygusunun özellikle de iki kişi arasındaki güdüselle etkisinden hareket eden Kant, buna dayanarak bir ahlâksal eğitim modeli önerecektir. Bu eğitim modeline göre, ahlâksal eğitimin amacı olan insanın bir olanağı olarak insana saygı duygusunu ortaya çıkarmak için, ahlâklılığın insan kalbi üzerine saf ahlâksal güdüler olarak sunulmalıdır. Kişinin kendi mutluluğundan çıkan güdülerin her karışması, ahlâk yasasının insan kalbini etkilemesine bir engeldir. Bu nedenle, kişinin duyusallığı üzerinde ahlâk yasasına saygı güdüsünün etkili olabilmesi için, kişiye ahlâksal bakımdan iyi eylem örnekleri vererek, onun buna doğrudan ilgi duymasını sağlamak gerekir. (Kant,1994;s.173)

etkilediğinden, insan başka bir çıkarı olmaksızın, yalnızca yasayla belirlendiğini görür ve ahlâksal çıkarının bilincine varır.

Görüldüğü gibi, Kant'ta insanın ahlâksal çıkarı ahlâk yasasında olduğundan ve ahlâk yasası da son çözümlenmede kesin bir şekilde insanı araç olarak değil, amaç olarak görerek eylemde bulunmayı istemeyi buyurduğundan, insanın ahlâksal çıkarı insanın değerliliği düşüncesinde temellenir. Kant'a göre insan bir "şey" olmadığından, akıl sahibi varlık olması nedeniyle kendi başına amaç olan bir varlık olduğundan, şeylerde olduğu gibi *fiatı* değil, *değerliliği* söz konusudur. Çünkü "fiatı olanın yerine, eşdeğer olarak başka bir şey de konabilir; (oysa) her türlü fiatın üstünde olan, dolayısıyla eşdeğeri olmayan (ise) değerlidir" (Kant,1995;s.52)

*

Etik tarihinde, hemen hemen her filozofun, etik görüşünü ortaya koyarken temele aldığı ide, erdemli kişi (etik kişi) idesidir. Etik kişi ise, çeşitli etik değerlere sahip olan kişidir. Etik kişi, dürüst, adil, güvenilir, özgür vb. olan kişidir. Etik değerler sözkonusu olduğunda da, filozofların çoğunun açık bir şekilde dile getirmedikleri üstü kapalı bir ayırım sözkonusudur. Etik değerler en temelde iki gruba ayrılabilir.⁸ Etik değerlerin bir grubu ve en temelde olanı, kişinin kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilerinde ortaya çıkan değerlerdir. Bu değerler, o kişiyi değerli kılan özellikleri, yani onun diğer kişilerden farkını (özgür, adil, dürüst vb. olmasından kaynaklanan farkını) oluşturan özelliklerdir. Bu türden etik değerler, kişinin başkalarıyla ilişkilerinde gerçekleştirdiği eylemlerinde temelini bulan kendisiyle ilişkisinde oluşur. Kişinin kendisiyle ilişkisi, kişinin kendine ve başkalarına yönelik eylemlerini, kararlarını, yaşamına yön vermesini kapsayan bilgisel bir iç hesaplaşmasıdır. Bu nedenle, bu türden etik değerlerin yaşayabilmesinde ya da özelliklerin kazanılmasında önemli olan, kişinin kendisiyle ilişkisindeki bu iç hesaplaşmasında temele aldığı etik bilgidir. Temele alınan etik bilgi de, ancak, "insanın değerliliği" idesinde temellendiği sürece, kişinin bu etik değerleri ya da özellikleri kazanması sözkonusudur.

Diğer grup etik değerler ise, bir kişinin diğer bir kişiyle ilişkisinde yaşanan belirli özellikteki yaşantılardan oluşur. Bu tür etik değerlerin

⁸ Etik değerlere ilişkin burada temele alınan ayırım, Kuçuradi'nin *Etik* adlı temel yapıtındaki ayırma denk düşmektedir. Kuçuradi, bu yapıtında etik değerleri, **etik kişi değerleri** ve **etik ilişki değerleri** olarak ayırmaktadır. Kuçuradi'ye göre, etik kişi değerlerinin etik ilişki değerlerinden farkı, bir etik ilişkide, yalnızca eylemde bulunan kişinin etik bütünlüğüyle ilgili olan eylem olanakları olmalarıdır. (1999;s.175) "Etik ilişki değerlerini oluşturan değerlilik yaşantıları ise, her iki kişinin etik bütünlüğüyle ilgilidir." (Kuçuradi,1999;s.177)

yaşanabilmesinin ana koşulu, iki etik kişinin (kişi özelliklerinden oluşan etik değerlere sahip olan, başkasında bu değerleri görebilen ve bu değerleriyle başkalarına etik değerlerin yaşanabilirliğinin olanaklarını gerçekleştirebilmelerinde yardımcı olan iki kişinin) yüz yüze gelmesidir. Başka bir ifadeyle, bu türden etik değerlerin ortaya çıkmasına temel olan ilişki, kendileriyle ilişkilerinde yukarıda sözü edilen hesaplaşmayı yapan iki etik kişinin birlikteliği olarak da görülebilir. Bu nedenle, bir etik kişinin diğer bir etik kişiyle ilişkisinde ortaya çıkan bu değerlerin temelinde hep, ilk türden etik değerler bulunur (Kuçuradi,1999;s.179).

Bu düşüncelerin ışığında Kant'ta birer etik değer olarak da görülebilecek olan özgürlük ve saygıya bakıldığında şunlar söylenebilir: Özgürlük ve saygı, Kant felsefesinde sahip oldukları yerden dolayı, Kant'ın pratik felsefesini ayakta tutan iki temel kavramdır. Ancak bu iki kavram en temelde birer etik değerdir; bunlar, Kant'ın etik görüşündeki yerleri itibarıyla da birbirleriyle doğrudan ilişkisi olan birer etik değerdir.

Kant'ta özgürlük, insanın sahip olduğu bir olanağa ilişkin olarak insan aklının ürettiği bir idedir. İnsanın istemesini eğilimleri, çıkarları belirleyebileceği gibi, saf aklın ürünü olan ahlâk yasası da belirleyebilir. Başka bir ifadeyle özgürlük ahlâk yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunmayı istemektir. Her akıl sahibi varlık, ahlâk yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunma olanağına sahiptir, ama bu olanağı ancak bazı kişiler gerçekleştirebilir. Bu nedenle de ancak bu olanağı gerçekleştiren kişiler özgür kişilerdir. Özgürlüğün insanlar için bir olanak olması bu anlama geliyor Kant'ta.

Ahlâk yasası saf aklın ürünü olan bir yasadır. Başka bir ifadeyle, ahlâk yasası ancak kişinin kendisiyle ilişkisinde –ki bu ilişki, yalnızca kişinin bilgisel bir etkinliğine dayanır- ortaya çıkabilecek bir yasadır. Özgür bir istemeye sahip olmakla ahlâk yasasına uygun biçimde eylemde bulunmak bir ve aynı şey olduğundan, özgürlük, kişinin kendisiyle ilişkisinde ortaya çıkan, kişiye özgü etik bir değerdir. Bu nedenle Kant'a göre özgür olma, etik kişi olmanın onsuz olunamaz biricik temel koşuludur. Etik kişi, ahlâk yasasına göre eylemde bulunan, yani özgür olan kişidir.

Kant'ta etik kişinin en temeldeki etik değeri özgürlüktür. Saygı, yani ahlâk yasasına saygı duygusu ise, ahlâk yasasının istemeyi belirlemesi sonucunda “pratik bir etki” olarak ortaya çıktığından, ancak kişinin başka bir kişiyle ilişkisi sonucunda ortaya çıkan etik bir değerdir. Çünkü kişinin duyusallığına etkide bulunmak demek, onun duyular dünyasına ait olan yanına etkide bulunmak demektir. Bu da, ancak ahlâk yasasının bilincinde olan özgür bir kişinin, ahlâk yasasına uygun biçimde eylemde bulunan diğer bir özgür kişiyle ilişkisi sonucunda ortaya çıkar.

Kant'a göre kişi (ahlâk yasasının eylemleri belirleyebildiğini görebilecek gözü olan kişi), bir karakter dürüstlüğünü, ahlâk yasasına göre eylemde bulunan diğeri bir kişinin eyleminde fark ederse, istese de istemese de o kişiye saygı duyacaktır. Çünkü kişi, o özgür kişinin eylemini kendi yapıp etmeleriyle karşılaştırdığında, kendini beğenmişliğini yıkan bir yasanın buyurduğunun yapılabilirliğini eylemle kanıtlamış olarak görür.

Dolayısıyla, Kant'ta özgürlük, kişinin kendiyile ilişkisi sonucunda ortaya çıkan en temeldeki etik değerken, saygı, özgür olan bir kişinin diğeri bir özgür kişiyle ilişkisinde yaşanan etik bir değerdir. Etik bir kişinin diğeri etik bir kişiyle ilişkisinde ortaya çıkan her etik değerın temelinde, kişinin kendiyile ilişkisinde ortaya çıkan değerler temel olduğundan Kant'ta özgürlük ve saygı birbirlerine doğrudan bağı olan etik değerlerdir.

Sonuç olarak, görölmektedir ki, Kant'ın etik görüşünde saygı bir duygu olmakla birlikte, ahlâk yasasının istemeyi belirlemesi sonucunda ortaya çıkan bir duygu olduğundan, diğeri bütün duygulardan ayrı olan, düşünsel bir nedenin uyandırdığı a priori olan tek duygudur. Ahlâk yasası istemeyi doğrudan belirlemek için duyguda temelini bulan her türlü eğilimi engellediğinden, dolayısıyla duygu üzerindeki bu olumsuz etkinin kendisi de duygu olacağından, Kant, pratik bir etki olarak ortaya çıkan bu ahlâksal yasasına saygıyı bir duygu olarak nitelendirir. Kant'ın duygular arasında yaptığı bu ayırım doğrudan hesaba katılmadığı takdirde, Kant'ın saygıyı bir duygu olarak nitelendirmesi, sanki onun etik görüşündeki bir çelişkiymiş gibi görünmesine yol açar. Ama bu çalışmada da gösterildiği gibi, Kant'ta saygı, ahlâk yasasının istemeyi belirlemesi sonucunda ortaya çıkan, sahip olduğu bu özelliğinden dolayı da etik bir kişi değeri olan özgürlükle doğrudan bağı bir etik ilişki değeridir.

KAYNAKÇA

- Kant, Immanuel (1905). *Critique de la raison pure*. (Çev. A. Tremesaygues, B.Pacaud, De A. Hannequin) Paris: Librairie Félix Alcan.
- Kant, Immanuel (1984). *Seçilmiş Yazılar*. (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, Immanuel (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (1995). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (Çev. İ. Kuçuradi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (1965). *Schopenhauer ve İnsan*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (1999). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tepe, Harun (1992). *Etik ve Metaetik: 20.Yüzyıl Etiğinde Normatiflik Tartışması*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.